

Влада Станковић

Универзитет у Београду, Филозофски факултет

e-mail: vstankov@f.bg.ac.rs

КРАЉ МИЛУТИН И СИНАЈ

Апстракт: *Архиепископ српски Данило II (1324–1337) у свом Житију краља Милутина посветио је опиширан одломак краљевој ктиторској делатности, у оквиру кога посебно, издвојено место заузима Данилов опис Милутиновог покровитељства у Јерусалиму и на Синају. Иако је Милутинова делатност у ова два света места оставила великих материјалних трагова, Данило II истиче други, узвишенији аспект краљеве повезаности са Јерусалимом и Синајом, којим се сам нови српски светац и његов род непосредно укључују у Свету историју хришћанства.*

Кључне речи: *краљ Милутин, Синај, Јерусалим, света историја, хришћанство, рукописи*

На крају опширне, и тематски издвојене целине о ктиторству краља Милутина, његов вишедесетнији верни сарадник архиепископ српски Данило II (1324–1337) посвећује посебну пажњу даровима српског краља и новог српског и православног свеца *светом Синају*.¹ Пажљиво градећи свој наратив само две и по године након упокојења краља Милутина, и непосредно након његовог светачког пројављења 1324. године, исте године када је и сам устоличен на архиепископском престолу, Данило II јасно одваја краљеве ктиторске подухвате, успостављајући одређену хијерархију међу њима, као и геополитичку разлику између краљевих задужбина у његовом отечеству и оних изван њега. Данило II почиње са Цариградом, а затим наставља са *градом славним Јерусалимом*, које је испунио *немалим милостима*. Након саме престонице Хришћанског римског царства Цариграда и Јерусалима, започиње у правом смислу целина о задужбинарској делатности краља Милутина, најпре краљевим ктиторством у Хиландару и на Светој гори Атонској, затим у другом граду Царства Солуну, настављајући са Црквом Пресвете Богородице у Трескавцу и Светим Георгијем у *области кичевској*, да би прешао на бројне Милутинове градње у отечеству његовом, укључујући и оне унутар и у близини краљеве нове престонице Скопља.² *Свети Синај*, и краљева *немала приношенија* Синају представљају не само свеобухватно закључење богоугодне ктиторске делатности краља Милутина, већ и њену специфичну надоградњу у политичком, црквеном, културном, идеолошком и есхатолошком погледу, заокружујући уводни део ове целине, који је посвећен краљевом укупном односу према Јерусалиму. Чинећи део целокупне приповести архиепископа Данила II о огромним задужбинарским подухватима краља

1 Даничић 1866, 140. Целина о задужбинарској делатности краља Милутина из пера Данила II више од једанаест страна у Даничићевом издању, 129–140.

2 Исто, 132–138.

Милутина, његов опис царевог богатог даривања Синаја представља истовремено одвојену целину – вешто надограђену на уводни део о Јерусалиму – која је Светог краља, новог свеца српске светорodne лозе, значајно уздизала изнад његових предака и укључивала у ред свехришћанских светитеља и највећих прехришћанских хероја.³

Повезаност Србије са Светом Земљом, светим градом Јерусалимом и Синајем, добила је нову димензију делатношћу Светог Саве и његовим поклоничким боравком на Светој Гори Синајској, чиме је у потпуности остварена аутокефалија још увек младе Српске архиепископије и српски род уврштен у нови Израил, избрани народ Божији (*λαὸς περιούσιος*), а сам Свети Сава у приповедању његовог ученика Доментијана постао нови Мојсије новог избраног народа.⁴ Посебан значај Синаја за свету историју хришћанства, и за потпуно укључење Србије у њу, био је јасан не само Доментијану, ученику и животописцу светог Саве, већ и каснијим нараштајима, савременицима краља Милутина. Прерађивач Доментијановог *Житија светог Саве*, хиландарски монах Теодосије, изузетно плодни аутор који је писао и на српскословенском и на грчком језику, у свом канону Светом Сави српском спомиње само три географске одреднице: Сион (два пута), Синај и Египат.⁵ Пишући у време након великог политичког потреса који је изазвао цар Михаил VIII Палеолог потписивањем уније цркава у Лиону 6. јуна 1274. године, Теодосије је управо у непосредном укључивању српског рода и српске цркве у свету хришћанску историју видео најзначајнију последицу вишестране делатности Светог Саве. Одступајући од свог узора за канон Светом Сави, канона повечерја предпразновања Богојављења, Теодосије истиче уз Египат и Сион посебно Синајску Гору, до које је *дошао* Свети Сава Српски, својим трудом и жељом, симболички, али јасно истичући положај првог српског архиепископа као новог Мојсија свог рода.⁶

Управо Јерусалим заузима централно место у кратким житијима, односно белешкама о архиепископу српском Сави II и његовом ученику и наследнику, архиепископу Јоаникију. Каснији настављачи дела српског архиепископа Данила II су уз остале измене и додатке делу свог претходника – као што је подела *Живота краља Драгутина* и писање засебне целине о животу краља Уроша, или убацивања приче о побуни Стефана Дечанског у *Житије краља Милутина* – дописали и кратке житијне белешке о српским архиепископима након наследника Светог Саве, Арсенија I.⁷

И у *Житију архиепископа Саве II* (1264–1271), стрица краља Милутина, и његовог ученика и наследника Јоаникија (1272–1276, †1279), Јерусалим представља основу нарације, суштину њихове делатности и спону са утемељивачком делатношћу у овом смислу првог српског архиепископа Светог Саве, али и Светог краља Милутина, око чијег је Житија и оформљен читав Данилов *Зборник*. Пут архиепископа Саве II у Јерусалим, где се *поклонио Гробу Господњем* и постао сведок (*видетељ*) свих мука Његових (*страстем јего*) представља кључни подухват из његовог живота и његове архијереске делатности,⁸ у којој је као монах учествовао и његов ученик, будући архиепископ Јоаникије.⁹

3 Исто, 141, где Данило II уз Светог Димитрија спомиње и Александра Македонског.

4 Даничић 1865, 310–324; Марјановић 2018, 77–85. В. и рад Д. Марјановић, *Прилог проучавању структуре и значаја Доментијановог описа поклоничтва Светог Саве на Синају 1234. године* у овом броју *Црквених студија*.

5 Темчин 2021, 142–143.

6 Исто, 143.

7 Макданијел 1984; Макданијел 1991.

8 Даничић 1866, 273.

9 Исто, 273. У оба случаја аутори наглашавају важност поклоничког путовања у Свету Земљу и Јерусалим, на које се надовезује, и стварно и својом симболиком, одлазак архиепископа Саве II и

Путовање стрица краља Милутина архиепископа Саве II у Свету Земљу и његово поклоњење Гробу Господњем, чиме је наставио и учврстио деловање свог стрица, првог архиепископа српског Светог Саве, засигурно је оставило последица на Милутиново размишљање и ктиторство у Јерусалиму, Светој Земљи и Синају. Својим подизањем Светих арханђела Михаила и Гаврила у срцу Светог града, близу Цркве Светог Гроба и Јерусалимске Патријаршије, краљ Милутин је за векове створио средиште православне вере и словенске писмености у Јерусалиму, док су бројни сачувани словенски рукописи са Синаја несумњиво проистекли управо из ктиторске и покровитељске активности српског краља у Јерусалиму и на Синају.¹⁰ Стога не изненађује околност да су чак двадесет и пет од укупно четрдесет и једног словенског рукописа из Манастира Свете Катарине на Синају, чије је описе пре више од четири деценије објавио учени Јанис Тарнанидис, српског порекла, као и чињеница да огромна већина њих потиче из XIII и XIV века.¹¹ Значај делатности краља Милутина на Синају и његовог покровитељства на Светој Гори синајској јасно је видљив у броју српских рукописа из Манастира Свете Катарине на Синају из XIV века, како из времена владавине самог краља Милутина, тако и из деценија које су уследиле, са посебно интензивном списатељском делатношћу у време Милутиновог унука, краља и цара Стефана Душана, који је у много чему свесно следио стопе свог деде, *Светог* краља, како га је увек називао у својим званичним документима.¹² И у овом погледу, Стефан Душан је наставио делатност краља Милутина, снажно се повезујући и са оснивачем рода Стефаном Немањом—Светим Симеоном и првим српским архиепископом Светим Савом, на начин сличан оном на који је то радио и његов деда, краљ Милутин.

Краљ Милутин је започео своје ктиторство тек након што је браком са царевићком Симонидом у другој половини априла 1299. године постао зет византијског, односно цара православних Римљана, Андроника II Палеолога.¹³ Нови положај српског краља, не само у односу на старијег брата, краља Драгутина, већ и унутар ширег православног света, чији је номинални предводник и даље био византијски цар, сада Милутинов таст, а тиме и у политичким, духовним и свештеним традицијама православног Истока, био је очигледан и по начину на који је нови однос Царства и краља Милутина дефинисала византијска страна у најсвечанијим и најзваничнијим документима. Сам цар Андроник II Палеолог, као и његов син и сацар Михаил IX у повељама издатим непосредно након брака краља Милутина и царевићке Симониде, дефинисали су нове односе српског краља и Царства као *јединство* и *уједињење* српског краља са царем (ἑνωσις), начином јединственим у читавој византијској дипломатској историји.¹⁴ Ктиторство краља Милутина и, посебно, његова повезаност са најсветијим средиштима хришћанства Јерусалимом и Синајом, тиме су само додатно потврдила нови, узвишенији положај и српској краља и српске државе.

Вешто плетући своју нарацију о ктиторству краља Милутина, Данило поставља јасне параметре у политичком, идеолошком, духовном и свештеном смислу својеврсне градације краљевих подухвата. Исказујући свест о наведеном значају новог положаја српског краља након његовог савеза и *уједињења* са царем Андроником II Палеологом, као и централност Цариграда у православној хришћанској васељени, Данило II започиње

будућег архиепископа Јоаника на Свету Гору, одакле су се вратили у Србију.

10 Недомачки 1980; Недомачки, 2004.

11 Tarnanidis 1988, 112–144; 147–148; 158–168; 169–175; 176–181.

12 Тарнанидис 2018.

13 Станковић 2012, 94–113.

14 Станковић–Ердељан 2021, 68–70.

управо са Милутиновим ктиторством у самом Новом Риму, Константинопољу. Након Цариграда, Данило II посвећује читав следећи део Јерусалиму, не само краљевим безбројним даровима злата и сребра, већ посебно наглашавајући *благослов и молитве Владици Христу* од тамошњег, јерусалимског патријарха.¹⁵ Краљев однос према светом граду Јерусалиму је на тај начин уздигнут изнад богоугодне, али ипак овоземаљске ктиторске делатности краља Милутина, на исти начин као што је то изузетно вешто Данило II учинио и са покровитељством и повезаношћу српског краља са *Светом гором синајском*, у закључном делу његовог описа Милутинове задужбинарске делатности.¹⁶

Својим повезивањем краља Милутина и Јерусалима, са почетка одломка о ктиторству, и српског краља и Синаја на његовом крају, Данило II је остварио јединствену слику укључености новог српског свеца у свету историју хришћанства, коју није хтео да наруши споменом Милутиновог подизања овоземаљског, тварног Манастира Арханђела Михаила и Гаврила у Јерусалиму. Данилова порука је је јасна: следећи свог деду, првог српског архиепископа светог Саву, краљ Милутин је потврдио потпуну укљученост свог рода у саме корене православног хришћанства, уобличавајући Јерусалим и Синај као уздигнуту, небесну основу за краљеве овоземаљске подухвате и његово тада већ пројављено светитељство.

Извори

Даничић, Ђуро (1865): *Живот светог Сименуна и светог Саве. Написао Доментијан*, Биоград.

Даничић Ђуро (1866): *Животи краљева и архиепископа српских, написао архиепископ Данило и други*, Загреб.

Литература

Макданијел, Гордон (1984): Прилози за историју Живота краљева и архиепископа српских од Данила II, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. XLVI, св. 1–4, 42–52.

Макданијел, Гордон (1991): Генезис и састављање Даниловог зборника, Ђурић, Војислав (ур.), *Архиепископ Данило II и његово доба*, Београд, 217–223.

Марјановић, Драгољуб (2018): *Византијски свет и Српска црква у 13. и 14. веку*, Нови Сад.

Недомачки, Видосава (1980): Манастир Арханђела Михаила и Гаврила у Јерусалиму – задужбина краља Милутина, *Зборник за ликовне уметности Матице српске* 18, 25–69.

Недомачки, Видосава (2004): Задужбине Немањића у Светој Земљи, јеромонах Јован (Ђулибрк) (прир.), *Никон Јерусалимац. Вријеме – личност – дело*, Цетиње.

Станковић, Влада (2012): *Краљ Милутин (1282–1321)*, Београд.

Станковић, Влада, Ердџан, Јелена (2021): *Краљ Милутин и манастир Бањска*, Нови Сад.

Tarnanidis, Ioannis (1988): *Τα ευρεθέντα το έτος 1975 σλαβικά χειρόγραφα στη μονή Αγ. Αικατερίνης του Σινά*, Thessaloniki.

15Даничић 1866, 130–132.

16 Даничић 1866, 140. У тексту Данила II срећу се две варијанте: *свети Синај* и *Света гора синајска*, Исто, 140, варијанте.

Тарнанидис, Јанис (2018): Слика српске списатељске и духовне делатности у XIII и XIV веку која се јавља у Синајским словенским рукописима пронађеним 1975. године, *Scala paradisi. Академику Димитрију Богдановићу у спомен, 1986–2016*, ур. А. Турилов, Т. Суботин-Голубовић, И. Шпадијер, Н. Драгин, Д. Грбић, К. Мано-Зиси, Београд.

Темчин, Сергей (2021): Канон древнейшей службы свт. Савве Сербскому “Горе на престоле...”: модели построения, *Сербское рукописное и печатное богослужбное наследие XII–XIX веков: источниковедение и культурне связи*, Белград–Подгорица–Вильнюс, 139–151.

KING MILUTIN AND SINAI

Serbian Archbishop Danilo II (1324–1337), the writer of the *Life of St. King Milutin*, his patron, has created a unique representation of deep, essential connection between his hero and new Serbian saint, and the Holy city of Jerusalem and the Holy Mount Sinai. Serbian king Milutin (r. 1282–1321), a tireless ktetor of churches and monasteries, had founded the monastery of Holy Archangels Michael and Gabriel in Jerusalem, but Danilo II passes silently over this fact, choosing instead to underscore the higher connection of the new saint with Jerusalem and Sinai, and thus the inclusion of the Serbs into the Holy history of Christianity. Closing the circle of his narrative unit dedicated to King Milutin's foundations, Danilo II emphasized the new saint's many gifts to the Holy mountain Sinai, in a manner similar to his description of Milutin's patronage in Jerusalem, at the beginning of that section. While the patronage of King Milutin in both Jerusalem and on Sinai was of more material, this-worldly nature, evident in the vast number of Serbian Cyrillic manuscripts preserved in the monastery of St. Catherine on Mount Sinai from the fourteenth century, Danilo II opted to elevate the achievements of the new Serbian saint to another level, which connected King Milutin directly to the ground-laying activities of his grandfather, St. Sava.